

سنجش و ارزیابی توسعه پایدار محله‌ای در شهر تهران (مطالعه موردی: محله‌های ولی‌عصر شمالی، آشتیانی، نیلوفر و امامیه)

محمد اجزاء شکوهی - دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد
سیدمصطفی حسینی* - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد

تأیید نهایی: ۱۳۹۴/۱۰/۰۱

پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۰۸/۱۵

چکیده

محله به‌عنوان کوچک‌ترین سلول زندگی شهری، دارای درون‌مایه‌های عظیم اجتماعی و فرهنگی است و با بازآفرینی فرهنگ شهروندی، زمینه توسعه پایدار را در سطح شهر و جامعه فراهم می‌سازد. براین اساس، در این پژوهش به سنجش و ارزیابی وضعیت توسعه پایدار محله‌ای در محله‌های ولی‌عصر شمالی، آشتیانی، نیلوفر و امامیه شهر تهران پرداخته شده است. پژوهش حاضر به‌لحاظ هدف کاربردی است. ابتدا با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای، شاخص‌های مؤثر بر تحقیق شناسایی شدند. برآورد حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، معادل ۳۸۴ بود. در مرحله بعد ۳۷۴ محله شهر تهران برحسب پایگاه اجتماعی - اقتصادی به چهار طبقه (بالا، متوسط بالا، متوسط پایین و پایین) تقسیم شد و از هر طبقه یک محله به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شد. سپس با جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز از سطح محله‌ها، تشکیل ماتریس اولیه تصمیم‌گیری انجام گرفت. در مرحله بعد به روش وایکور - که از جمله روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره جبرانی با حالت سازشی است - محله‌های نمونه از نظر شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای سنجش شدند. نتایج اجرای تکنیک وایکور نشان داد از نظر شاخص‌های پایداری محله‌ای، محله نیلوفر با مقدار شاخص وایکور $0.17+$ و محله ولی‌عصر شمالی با مقدار شاخص وایکور ۱، به ترتیب در بهترین شرایط، و محله‌های امامیه و آشتیانی نیز با مقدار پایداری $0.16+$ و $0.13+$ در رتبه‌های دوم و سوم پایداری محله‌ای قرار دارند.

واژه‌های کلیدی: تصمیم‌گیری چندمعیاره، توسعه پایدار، روش وایکور، شهر تهران، محله.

مقدمه

رشد و افزایش سریع جمعیت و توسعه بی‌رویه شهرها همراه با شکل‌گیری مقیاس‌های جدیدی از رشد شهری در دهه‌های گذشته موجب شده است که در شهرها، پیچیدگی‌ها و تغییرات نوینی رخ دهد (حاجی‌پور، ۱۳۸۵: ۳۸)؛ به طوری که گستردگی ابعاد تغییر در ماهیت مسائل شهری و پیچیدگی این مسائل، سبب بروز انواع آلودگی‌های محیطی، تخریب چرخه‌های زیستی، استفاده نادرست از زمین و ایجاد ساختارهای نامناسب در عرصه‌های مختلف زندگی شهری شده است (حیبی، ۱۳۸۶: ۱۱۱). در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰، آگاهی از مسائل جهانی محیط‌زیست و توسعه و تشدید فعالیت‌های آلوده‌کننده افزایش یافت تا تلفیق حفاظت و توسعه، تأمین نیازهای اولیه زیستی انسان، دستیابی به عدالت اجتماعی، و خودمختاری و تنوع فرهنگی بر حفاظت یگانگی، هدف کار قرار گیرد (میراب‌زاده، ۱۳۷۳: ۳۹). بدین ترتیب، مجمع عمومی سازمان ملل متحد تصمیم به برگزاری کنفرانس بین‌المللی محیط‌زیست گرفت. به دنبال آن، اولین کنفرانس جهانی در ژوئن ۱۹۷۲ در استکهلم برگزار شد که در آن، وابستگی انسان به محیط‌زیست و کاهش آلودگی به عنوان رهیافت توسعه پایدار مطرح شدند. توسعه پایدار، توسعه‌ای است که در آن، افراد نیازهای فعلی خود را تأمین سازند، بدون آنکه توانایی نسل آینده را در برآورده ساختن نیازهایشان خدشه‌دار کنند (الیوت، ۱۳۷۸: ۵۷). همچنین آدامز توسعه پایدار را به عنوان توسعه سبز، سیاست سبز می‌نامد و حفاظت از منابع طبیعی را برای تداوم نسل بشری و نسل‌های آتی به عنوان پایه‌های توسعه پایدار ضروری قلمداد می‌کند (آدامز، ۱۹۹۹: ۲۵).

محله به عنوان عنصر تشکیل‌دهنده شهر و کوچک‌ترین بخش اجتماعی و فضایی آن و حلقه پیوند شهروندان، قابلیت آن را دارد که ضمن تقویت حداقل سرمایه‌های اجتماعی، طبیعی، انسانی و اقتصادی، توسعه پایدار را در تمامی سطوح شهری داشته باشد (رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۸۳: ۸). به عبارت دیگر، محله مفهومی هنجاری است که در آن، تعهدات اجتماعی بر مبنای ارزش‌های مشترک شکل می‌گیرد و به دلیل وجود رابطه بین انسان و محیط و شناخت صحیح و انتظارات متناسب با ظرفیت‌های طبیعی و اجتماعی در آن، می‌توان آن را زمینه‌ساز عدالت و تعادل در روابط اجتماعی و بوم‌شناسانه همراه با توسعه پایدار در سطوح مختلف قلمداد کرد. از آنجاکه محله، کانون اولیه حیات اجتماعی اسلامی- ایرانی است و توسعه پایدار و ملی بدون اتکا به آن امکان‌پذیر نیست، به منظور توسعه پایدار شهری در سطوح مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، در سال‌های اخیر توجه مسئولان و برنامه‌ریزان شهری، به طور جدی به سطوح پایین‌تر و ابعاد ملموس زندگی شهری (محله) جلب شده است (فریدمن، ۱۹۹۳: ۵۶). در این میان، به دلیل وجود مسائل و مشکلات فراوان در محله‌ها، اهمیت توجه به مقوله توسعه پایدار محله‌ای در شهر تهران دوچندان است.

شهر تهران به عنوان پایتخت و بزرگ‌ترین شهر کشورمان، تا اوایل قرن حاضر براساس اجزای متعدد محله‌ای سازماندهی شده بود (آزاد ارمکی، ۱۳۷۹: ۱) و تمامی ارکان شهرهای ایرانی با عناصر اسلامی مناطق خشک در آن مشاهده می‌شد (رجبی، ۱۳۷۷: ۷۳)، اما در دهه‌های اخیر ساختار محله‌ای آن، در سه مرحله «مرکزیت محله واحد فامیلی»، «چندمحله‌ای ترکیبی از فامیل و شغل» و «محله‌زدایی» از بین رفته و به صورت شهری مدرن و بدون محله درآمده است؛ به طوری که امروزه شهر تهران با ۳۷۴ محله، به دلیل جایگزینی سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی عام به جای محله‌ها، استفاده نکردن از مشارکت‌ها و توان‌های ساکنان برای اداره محله‌ها، مهاجرت فراوان، فرسودگی بناها و تطابق نداشتن آن‌ها با جزئیات جدید شهری و بی‌توجهی به هویت محله‌ای و انسانی محله‌ها، پیوندهای محله‌ای و روابط درون محله خود را از دست داده است. از آنجاکه بازگشت به محله‌های قدیمی تهران امکان‌پذیر و منطقی نیست، با در نظر گرفتن لزوم بازبانی هویت و ارزش‌ها و مفهوم محله اسلامی- ایرانی و نیز نقش و کارکردی که محله در حیات شهری تهران دارد، باید به توسعه پایدار محله‌ای در این شهر به طور جدی توجه شود (کریمی و رضایی، ۱۳۸۹: ۱۸).

براین اساس، در این پژوهش ضمن شناسایی شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای و ارزیابی توسعه پایدار محله‌ای در محله‌های شهر تهران، به بررسی و آزمون فرضیه‌های زیر پرداخته می‌شود:

۱. محله‌های مورد مطالعه، در سطوح متفاوتی از نظر توسعه پایدار قرار دارند.
۲. بین پایگاه اجتماعی- اقتصادی ساکنان محله‌های مورد مطالعه و میزان توسعه پایدار محله‌ها رابطه وجود دارد.

مبانی نظری

مفهوم محله در ایران و کشورهای دیگر

مفهوم محله شهری طی سده‌های گذشته مسیر پرفرازونشیبی را طی کرده است (لینچ، ۱۳۸۴: ۳۲۳)؛ به طوری که هریک از پژوهشگران با توجه به عواملی مانند حدود جغرافیایی، تعداد جمعیت، ویژگی‌های کالبدی، روابط اجتماعی و... به ارائه تعریفی خاص از محله پرداخته‌اند. در ادامه، چند تعریف از مفهوم محله در جهان و ایران ارائه می‌شود.

جدول ۱. تعاریف محله در جهان و ایران

جی لانگ	محله، شالوده سازمان فضایی- کالبدی در سطح شهر است و ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی، تاریخی و به عبارتی هویت هر جامعه را نشان می‌دهد (جی لانگ و دیگران، ۲۰۱۲: ۳۴).
اسکات	محله‌ها مجموعه‌ای مرکب از فعالیت‌ها و تعامل‌های اجتماعی، کارکردها و عناصر شاخص کالبدی و همچنین شریان‌های ارتباطی و فضاها یا عرصه‌های عمومی هستند که حیات و سرزندگی را در سطح شهر ایجاد می‌کنند (اسکات، ۲۰۱۳: ۱۵۶).
چپمن	محله خوب و پایدار، سکونتگاهی است که سلامت و بهزیستی ساکنان و بقای موجودات زنده در آن تأمین شود (چپمن، ۱۳۸۴: ۱۵).
حیب	محله را می‌توان قلمرو یک گروه اجتماعی دانست که تماس‌های شخصی بسیاری در میان آن‌ها برقرار است (حیب، ۱۳۸۶: ۱۱۳).
عالی و تاجیک	محله مجموعه‌ای از خانه‌های کنار هم در یک فضای جغرافیایی خاص است که در سه بعد شکل ارگانیک و انتظام فضایی، ویژگی تصاحب فضا، خودداری در سطح نیازها و احتیاج‌های سکوتی در میان مردم خلاصه می‌شود (عالی و تاجیک، ۱۳۸۷: ۲۰).
زیاری	محله کالبد اشتغال ۷۰۰ تا ۱۲۵۰ خانوار با دامنه نوسان شعاع دسترسی پیاده ۳۰۰ تا ۳۷۵ متر (۴ تا ۵ دقیقه پیاده) است که با عنصر شاخص فرهنگی (مسجد) و آموزشی (دبستان) تعریف می‌شود (زیاری، ۱۳۸۸: ۴۰).

منبع: نگارندگان

با توجه به تعاریف ارائه شده در بالا می‌توان چند ویژگی مشترک در تعریف محله ارائه داد که عبارت‌اند از: ۱. نام قلمرویی، ۲. محیط فیزیکی، ۳. گروه اجتماعی تعریف شده، ۴. کنش‌های متقابل کارکردی و ۵. کنش متقابل اجتماعی (افتخاری، ۱۳۸۰: ۴).

توسعه پایدار محله‌ای

با آنکه مفهوم توسعه پایدار محله‌ای در اواخر دهه ۱۹۸۰ به عنوان زیرمجموعه‌ای از توسعه پایدار و نگرشی ویژه به سلول‌های عملکردی شهر در قالب اجتماعات محله‌ای مطرح شد (هودسنی، ۱۳۸۴: ۱۵)، اما این مفهوم از دهه ۱۹۹۰ به بعد به دلیل ارتباط مستقیمش با ابعاد کیفیت زندگی به یک مبحث اساسی در توسعه تبدیل شد (اجزاء شکوهی و مرادی، ۱۳۹۱)؛ به طوری که امروزه توسعه پایدار محله‌ای، لازمه توسعه پایدار شهری (لویدریتز، جی لانگ و وردن، ۲۰۱۳: ۴۱) و محله به عنوان بهترین مقیاس یا پهنه «فضایی- نهادی» برای برنامه‌ریزی مورد توجه جدی مسئولان و برنامه‌ریزان شهری واقع شده است (اطهاری، ۱۳۸۳: ۸۷)؛ بنابراین، از آنجاکه برنامه‌ریزی پایدار بر این اصل استوار است که فضای یک شهر در درون محله شکل می‌گیرد و بر پایه آن تداوم می‌یابد، می‌توان توسعه پایدار محله‌ای را چنین تعریف کرد:

توسعه پایدار محله‌ای، فرایندی از کنش‌ها و ارتباطات متقابل و مداوم است که با افزایش تعامل‌ها و همبستگی‌ها در سطح محله، زمینه دستیابی به توسعه پایدار را در سطح شهر و در نهایت جامعه به‌همراه خواهد آورد (اسکات، جان‌بک و اسکات، ۲۰۱۴). در تعریفی دیگر، توسعه پایدار محله‌ای فرایندی است که ابزارها و سرمایه‌های گوناگون فیزیکی، انسانی، اقتصادی و فرهنگی ساکنان محله‌ها را در جهت ارتقا و تعالی سطح زندگی فردی و اجتماعی ساکنان یک شهر یا جامعه به‌کار می‌گیرد (تارکو، ۲۰۱۲: ۱۲۴). به‌طور کلی، هدف اصلی توسعه پایدار محله‌ای، ایجاد یک اجتماع پایدار (چه در سطح شهر و چه در سطح ملی) از طریق بهره‌گیری از پتانسیل‌ها و همبستگی‌های بالقوه و بالفعل ارزشی، اجتماعی، فرهنگی و گاه اقتصادی ساکنان اجتماعات کوچک شهری (محله‌ها) است (کاراتاس و رایز، ۲۰۱۳). البته باید توجه داشت که مفهوم توسعه پایدار در مقیاس محله هنوز به قطعیت مشخص نشده و ابعاد آن بررسی و تجزیه و تحلیل‌های جدی نشده است (عزیزی، ۱۳۸۵: ۳۷). با وجود این، بیشتر نظریه‌پردازان و متخصصان بر اینکه توسعه پایدار محله‌ای، فرایندی مبتنی بر مشارکت داوطلبانه و خودیارانه در میان ساکنان یک محله در جهت بهبود شرایط فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی است، اشتراک نظر دارند.

شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای

از آنجاکه توسعه پایدار محله‌ای، در شکل‌های مختلف و بی‌شماری، بسته به تاریخ منطقه، فرهنگ، پایه اقتصادی، محیط و سیاست کشورها نمود فضایی می‌یابد، در قالب نظریه‌ها و تجربیات موجود در مقیاس جهانی می‌توان اصول و معیارهای بسیاری را برای توسعه پایدار، در مقیاس شهر و محله مطرح و تجزیه و تحلیل کرد. در این پژوهش، با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، مطالعه پیشینه تحقیق و نظریات کارشناسان و متخصصان صاحب‌نظر شاخص‌های زیر به‌منظور ارزیابی توسعه پایدار محله‌ای در محله‌های مورد مطالعه تعیین شدند.

جدول ۲. شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای

شاخص	متغیر
مشارکت	مشارکت در ارتقای امنیت، مشارکت در بهداشت و رفع مشکلات زیست‌محیطی محله، مشارکت در گسترش فضای سبز، مشارکت در ارتقای سطح فرهنگ محله، مشارکت در رفع مشکلات ساکنان محله، مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی محله، مشارکت در تأمین امکانات و خدمات موردنیاز و پیگیری تأمین آن‌ها از سوی ارگان‌های دولتی.
هویت و سرزندگی	مدت اقامت در محله، میزان اختلاط کاربری‌ها در محله، جذابیت محله، میزان تمایل به ترک محله، میزان فرسودگی در فضای کالبدی محله، وضعیت معماری محله، میزان زیباسازی عناصر و فضاهای موجود در محله.
عدالت اجتماعی	مدت دسترسی به امکانات، میزان و نوع امکانات آموزشی براساس نوع دسترسی در محله، میزان امکانات بهداشتی و درمانی محله، میزان دسترسی و بهره‌مندی از امکانات ورزشی و تفریحی در محله از جمله پارک‌ها و فضاهای سبز، وضعیت دسترسی به مراکز خرید با تأکید بر مراکز خرید روزانه.
رضایتمندی	میزان رضایت از خدمات بهداشتی و حمل‌ونقلی شهرداری، میزان رضایت از همسایگان، میزان رضایت از فضاهای کالبدی محله، میزان رضایت از مسکن خود.
ایمنی و امنیت	میزان ایمنی ساختمان‌های محله در برابر زلزله، میزان ایمنی ساختمان‌های محله در برابر آتش‌سوزی، میزان امنیت محله، میزان احساس امنیت ساکنان محله، میزان امنیت زنان در محله.
زیست‌محیطی	کیفیت زیست‌محیطی ساختمان‌ها، متناسب‌بودن معماری محله با اقلیم شهر، وضعیت جمع‌آوری زباله، میزان آلودگی صوتی در سطح محله، میزان بوهای زننده و کیفیت فضای سبز سطح محله.
منظر شهری (هویت بصری محله)	سازگاری از لحاظ سبک، وحدت رنگ و مصالح، مرمت ساختمان‌های هویت‌دار، وحدت بصری در چشم‌انداز بیرونی ساختمان‌ها، ساماندهی تبلیغات در سطح محله.

منبع: نگارندگان به نقل از منابع مختلف و عاشورلو، ۱۳۹۱

شاخص هویت و سرزندگی

هویت محله‌ای ضمن آنکه ارتباط مستقیمی با شکل و کیفیت فضایی خود دارد، به فرهنگ نیز بسیار وابسته است (لینچ، ۱۳۸۴: ۱۶۷). به‌طور کلی، عوامل مؤثر بر هویت و سرزندگی - که سبب ایجاد یک محله زنده، پویا و جذاب می‌شود -

عبارت‌اند از: ۱. افزایش مدت اقامت در محله، ۲. افزایش کاربری‌های کوچک‌مقیاس، ۳. اختلاط کاربری، ۴. میزان جذابیت محله، ۵. کاهش میزان فرسودگی، ۶. میزان زیبایی معماری محله، ۷. کاهش دادن میزان علاقه به ترک محله و ۸. تحول بافت کالبدی براساس خواست ساکنان (چپ‌من، ۱۳۸۴: ۱۸۷).

شاخص مشارکت

مشارکت^۱ از حیث لغوی به معنای با یکدیگر عمل کردن، سهمی از چیزی بردن و عمل متقابل اجتماعی در یک گروه است. مشارکت، درگیری ذهنی و عاطفی شهروندان در موقعیت‌های گروهی است که آن‌ها را برمی‌انگیزد تا برای دستیابی به اهداف مشترک یکدیگر را یاری رسانند (علوی‌تبار، ۱۳۸۰). مشارکت، زمانی می‌تواند در توسعه پایدار شهری و محله‌ای مؤثر باشد که در همه رفتارهای اجتماعی - اقتصادی و فعالیت‌های روزانه افراد و ساکنان شهری به کار گرفته شود (معصومی، ۱۳۸۶: ۴۱). مشارکت اجتماعی نیز به آن دسته از فعالیت‌های ارادی اطلاق می‌شود که از طریق آن، اعضای یک جامعه در امور محله، شهر و روستا به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در شکل‌دادن به حیات اجتماعی شرکت می‌کنند (رهنما و رضوی، ۱۳۹۱).

عدالت اجتماعی

ماهیت عدالت اجتماعی در قالب سه معیار، نیاز، کمک به مصالح عمومی (منفعت عمومی) و استحقاق قرار می‌گیرد؛ بنابراین، هرگونه برنامه‌ریزی در سطح محله‌های شهری باید مبتنی بر ماهیت عدالت اجتماعی باشد تا از این طریق بتوان به توسعه پایدار در سطح شهر و محله دست یافت. عدالت اجتماعی و برابری زندگی، از مهم‌ترین جنبه‌های پایداری است (لطفی، منوچهری میاندوآب و آهار، ۱۳۹۲: ۷۲).

شاخص امنیت و ایمنی

امنیت در سلسله‌مراتب نیازهای انسانی مازلو، پس از نیازهای زیستی جایگاه دوم را به خود اختصاص داده است (حقیقیان، ۱۳۹۳: ۵). امنیت به معنای رهایی از خطر، تهدید و آسیب، محصول برقراری نظم در جامعه است که در اعلامیه جهانی حقوق بشر از آن به‌عنوان یکی از ارکان اساسی حقوق اجتماعی انسان یاد شده است (رضویان و آقایی، ۱۳۹۳).

شاخص رضایتمندی

رضایت، یکی از عناصر اساسی نظم، وفاق و همبستگی اجتماعی است و توجه به آن از این جهت حائز اهمیت است که می‌توان ضمن شناخت شرایط روانی جامعه، عناصر اجتماعی بسیاری را بررسی و ارزیابی کرد. باید توجه داشت که عامل رضایت، زمینه‌های مشارکت شهروندان را درجهت شکوفایی شهر به‌همراه دارد (جعفرنژاد، اسلامی و علوی‌راد، ۱۳۹۲: ۱۰۴).

شاخص پایداری منظر شهری

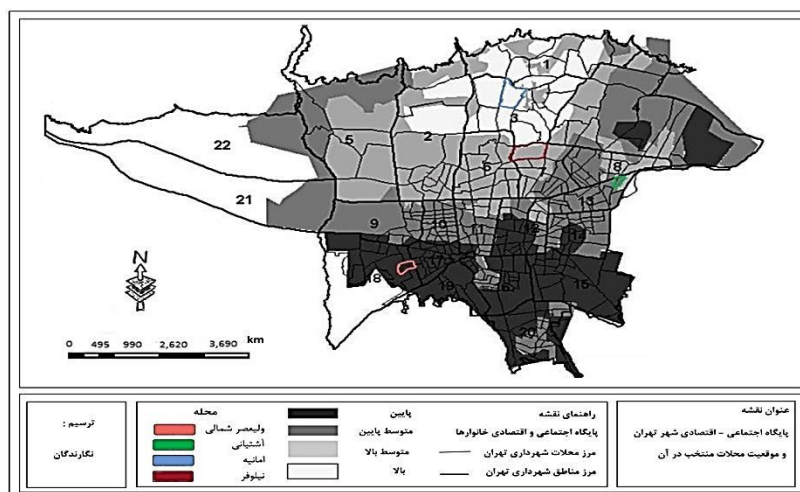
منظر شهری، پیونددهنده کالبد فیزیکی شهر با نگرش ذهنی انسان نسبت به فضا است؛ به طوری که یکی از ملزومات دستیابی به توسعه پایدار شهری، خلق چشم‌اندازهای زیبا و موزون است. اهمیت منظر شهری به حدی است که در برخی از کشورها مانند ژاپن، موارد مرتبط با منظر شهری به‌صورت قانون درآمده است (ایتوه، ۲۰۰۶).

شاخص محیط‌زیست شهری

بعد زیست‌محیطی محله به‌عنوان ساختار اصلی اسکلت شهری باید دارای یک وضعیت مشخص در راه دستیابی به پایداری محله‌ای باشد و محله‌های شهری از نظر این شاخص در ایستایی و پایداری قرار گیرند تا هم سلامت شهروندان و هم زیبایی محیط زندگی ساکنان در شهر فراهم شود (بحرینی و طیبیان، ۱۳۷۷: ۴۳).

روش پژوهش

پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی و به‌لحاظ هدف کاربردی است. در این پژوهش، با توجه به مسئله و هدف تحقیق، واحد تحلیل خانوار در محله انتخاب شد. سپس حجم نمونه با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران معادل ۳۸۴ خانوار، از کل خانوارهای ساکن در محله‌های شهر تهران برآورد شد. در مرحله بعد با طبقه‌بندی محله‌ها برحسب پایگاه اجتماعی-اقتصادی به چهار طبقه (بالا، متوسط بالا، متوسط پایین و پایین)، از هر طبقه یک محله به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شد. سپس با توجه به سهم جمعیتی هر محله نسبت به کل محله‌های نمونه، تعیین حجم نمونه در هر محله صورت گرفت. در مرحله بعد، داده‌های مورد نیاز از خانوارهای نمونه به روش سیستماتیک جمع‌آوری شدند. شکل ۱ موقعیت محله‌های مورد مطالعه را در شهر تهران نشان می‌دهد.

شکل ۱. نقشه موقعیت محله‌های مورد مطالعه در شهر تهران

در این پژوهش، ابتدا براساس مطالعات کتابخانه‌ای (مقالات، کتاب‌ها و گزارش‌ها) اطلاعات مورد نیاز در زمینه توسعه پایدار محله‌ای جمع‌آوری شد. سپس با بررسی ابعاد و چارچوب‌های پایداری محله‌ای، شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای تعیین و تعریف عملیاتی شدند. در مرحله بعد، با استفاده از روش میدانی و ابزار پرسشنامه^۱ - که روایی آن به‌وسیله پیش‌آزمون تأیید شده بود- اطلاعات مورد نیاز از خانوارهای محله‌های نمونه جمع‌آوری شد. سپس با ورود داده‌های حاصل از پرسشنامه به محیط نرم‌افزاری SPSS، پایایی ابزار تحقیق با استفاده از آزمون کرونباخ ۰/۷۱۶ برآورد شد. در مرحله بعد، با استفاده از آزمون آماری کروسکال والیس- که از جمله آزمون‌های تفاوت است- ماتریس اولیه داده‌ها تهیه شد. سپس با استفاده از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی و روش وایکور پایداری محله‌ای، محله‌های مورد مطالعه سنجش و

۱. در این پژوهش از دو نوع پرسشنامه استفاده شده است. ۱. پرسشنامه خانوار: جهت جمع‌آوری اطلاعات خانوار ۲. پرسشنامه خبرگان: برای تعیین اهمیت نسبی شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای با استفاده از تکنیک AHP توسط کارشناسان و صاحب‌نظران.

ارزیابی شدند. در نهایت، با بهره‌گیری از آزمون‌های آماری تحلیل واریانس یک‌طرفه و پیرسون، بررسی فرضیه‌های تحقیق صورت گرفت.

بحث و یافته‌ها

تکنیک تصمیم‌گیری چندمعیاره وایکور در سال ۱۹۸۴ توسط آپروکوویچ و تزنگ ابداع شد. این تکنیک، از جمله تکنیک‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره جبرانی از نوع سازشی است که به منظور اولویت‌بندی گزینه‌ها به کار می‌رود (سرایی و حسینی، ۱۳۹۳: ۵۲). راهل جبرانی، راهل‌های موجه را که به راهل ایده‌آل نزدیک است، به عنوان توافق ایجاد شده به وسیله اعتبارات ویژه تصمیم‌گیرندگان تعیین می‌کند (آپروکوویچ و تزنگ، ۲۰۰۴: ۴۴۷). به عقیده زلنی، گزینه‌هایی که به راهل ایده‌آل مثبت نزدیک‌ترند، بر گزینه‌هایی که از راهل ایده‌آل منفی فاصله دارند، ارجحیت دارند (لی هونگ و دیگران، ۲۰۰۸: ۱۳۱). به منظور اولویت‌بندی گزینه‌ها در تکنیک وایکور باید مراحل زیر انجام شود.

تشکیل ماتریس اولیه تصمیم‌گیری

این ماتریس، از n شاخص و m مکان تشکیل شده است. در این ماتریس، $j=1,2,\dots,n \rightarrow C_j$ معرف شاخص‌ها و $i=1,2,\dots,m \rightarrow A_i$ معرف گزینه‌ها یا مکان‌هاست. همچنین در این ماتریس، X_{ij} نشان‌دهنده ارزش گزینه i ام در شاخص j ام است. در این پژوهش، به منظور تشکیل ماتریس اولیه تصمیم‌گیری با توجه به سطح سنجش داده‌ها، از آزمون کروسکال والیس - که از یک طرف معادل ناپارامتریک آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه و از طرف دیگر گسترش یافته آزمون یومان ویتنی است و از جمله آزمون‌های تفاوت محسوب می‌شود - استفاده شده است.

جدول ۳. ماتریس اولیه داده‌های پرسشنامه

منظر شهری (هویت بصری محله)	زیست محیطی	ایمنی و امنیت	رضایتمندی	عدالت اجتماعی	هویت و سرزندگی	مشارکت	شاخص محل سکونت
۱۰۴۴	۹۰۹	۹۵۵	۷۸۶	۸۲۳	۹۵۱	۱۳۳۴	ولی عصر شمالی
۱۰۹۹	۹۶۴	۱۰۹۴	۸۴۷	۹۳۰	۱۳۱۸	۱۳۰۹	آشتیانی
۱۳۰۳	۱۳۳۸	۱۳۳۸	۱۰۴۸	۱۱۰۱	۱۱۴۶	۱۱۵۴	نیلوفر
۱۴۱۹	۱۳۸۷	۱۳۷۲	۱۰۱۹	۱۱۸۹	۸۶۲	۱۰۸۴	امامیه

منبع: نگارندگان

تشکیل ماتریس بی‌مقیاس داده‌ها

در این مرحله، مقادیر ماتریس اولیه تصمیم‌گیری با استفاده از روش نرم بی‌مقیاس می‌شوند. در این ماتریس، X_{ij} ارزش گزینه i ام در شاخص j ام و F_{ij} مقدار نرمال شده گزینه i ام در شاخص j ام است.

$$f_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sqrt{\sum_{j=1}^n X_{ij}^2}} \quad i=1,2,\dots,m \quad , \quad j=1,2,\dots,n \quad (1)$$

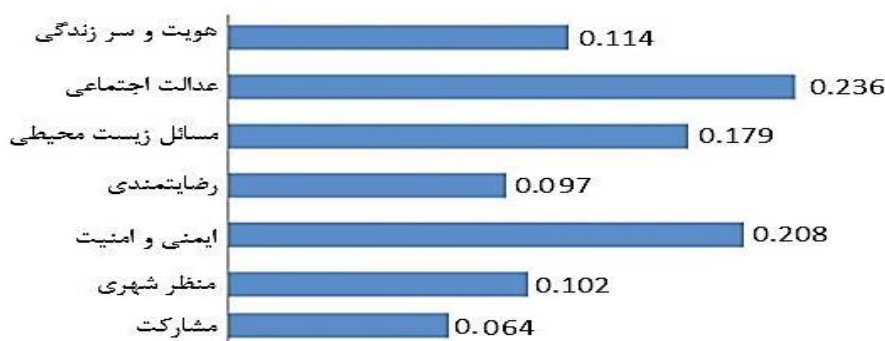
جدول ۴. ماتریس بی‌مقیاس شده داده‌های اولیه

شاخص محل سکونت	مشارکت	هویت و سرزندگی	عدالت اجتماعی	رضایتمندی ایمنی و امنیت	زیست محیطی	منظر شهری (هویت بصری)
ولی عصر شمالی	۰/۵۴۴۶۱۱۸۸۸	۰/۴۳۸۷۶۲۳۲۲	۰/۴۰۳۱۱۴۲۱	۰/۴۲۱۸۳۳	۰/۳۹۷۱۷۶	۰/۴۲۵۸۸۱۱۲۴
آشتیانی	۰/۵۳۴۴۰۵۵۱۸	۰/۶۰۸۰۸۴۹۰۱	۰/۴۵۵۵۲۳۹۶	۰/۴۵۴۵۷۱	۰/۴۵۴۹۸۵	۰/۴۴۸۳۲۴۷۵۹
نیلوفر	۰/۴۷۱۱۲۶۰۲۶	۰/۵۲۸۷۲۹۳۶	۰/۵۳۹۲۸۱۵۹	۰/۵۶۲۴۴۴	۰/۵۵۶۴۶۳	۰/۵۳۱۵۴۴۲۷۸
امامیه	۰/۴۴۲۵۴۸۱۹۱	۰/۳۹۷۷۰۰۴۴۳	۰/۵۸۲۳۸۴۹۳	۰/۵۴۶۸۸۱	۰/۵۷۰۶۰۳	۰/۵۷۸۸۶۵۱۸

منبع: نگارندگان

تعیین اهمیت نسبی شاخص‌ها با استفاده از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی

در این پژوهش، با توجه به یکسان نبودن اهمیت تمامی شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای، ابتدا با استفاده از پرسشنامه نه‌کمیتی توماس ساعتی، شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای توسط کارشناسان و خبرگان در قالب ۲۸ پرسشنامه مقایسه زوجی شدند. سپس به دلیل متفاوت بودن مقایسات زوجی صورت‌گرفته، از روش کوپلند^۱ برای ادغام دیدگاه‌های کارشناسان و متخصصان استفاده شد. درنهایت، با استفاده از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) وزن و اهمیت نسبی، تعیین هر یک از شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای صورت گرفت.

شکل ۲. وزن و اهمیت نسبی شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای با استفاده از AHP

نتایج فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی نشان داد که شاخص عدالت اجتماعی با وزن ۰/۲۳۶ و شاخص مشارکت با وزن ۰/۰۶۴، به ترتیب، بیشترین و کمترین اهمیت را در میان شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای دارند.

تشکیل ماتریس بی‌مقیاس موزون

در این مرحله، با استفاده از وزن شاخص‌ها (شکل ۲) و رابطه زیر، ماتریس بی‌مقیاس شده موزون را به دست می‌آوریم:

$$V = N \times W_{n \times n}$$
 در این رابطه، V ماتریس بی‌مقیاس شده موزون و $W_{n \times n}$ وزن شاخص‌های مورد مطالعه است.

جدول ۵. ماتریس بی‌مقیاس موزون داده‌های اولیه

شاخص محل سکونت	مشارکت	هویت و سرزندگی	عدالت اجتماعی	رضایتمندی	ایمنی و امنیت	زیست محیطی	منظر شهری (هویت بصری)
ولی عصر شمالی	۰/۰۳۴۸۵۵۱۶۱	۰/۰۵۰۰۱۸۹۰	۰/۰۹۵۱۳۴۹۵	۰/۰۴۰۹۱۷۸۲	۰/۰۸۲۶۱۲۷۰۷	۰/۰۶۹۵۷۲۸۰۷	۰/۰۴۳۴۴۰۵۸۹
آشتیانی	۰/۰۳۴۲۰۱۹۵۳	۰/۰۶۹۳۲۱۶۷	۰/۱۰۷۵۰۳۶۵	۰/۰۴۴۰۹۳۳۸	۰/۰۹۴۶۳۶۹۶۵	۰/۰۷۳۷۸۲۳۸۳	۰/۰۴۵۷۲۹۱۲۵
نیلوفر	۰/۰۳۰۱۵۲۰۶۶	۰/۰۶۰۲۷۵۱۴	۰/۱۲۷۲۷۰۴۵	۰/۰۵۴۵۵۷۱۰	۰/۱۱۵۷۴۴۲۹۶	۰/۱۰۲۴۰۷۴۹۹	۰/۰۵۴۲۱۷۵۱۶
امامیه	۰/۰۲۸۳۲۳۰۸۴	۰/۰۴۵۳۳۷۸۵	۰/۱۳۷۴۴۲۸۴	۰/۰۵۲۰۷۴۴۱	۰/۱۱۸۶۸۵۴۸۱	۰/۱۰۶۱۵۷۸۴۸	۰/۰۵۹۰۴۴۲۴۸

منبع: نگارندگان

تعیین بهترین و بدترین مقدار برای توابع شاخص‌ها

اگر تابع معیار نشان‌دهنده سود (مثبت) باشد، برای تعیین بهترین مقدار از رابطه ۲ و اگر تابع معیار نشانگر هزینه (منفی) باشد، برای تعیین بهترین مقدار از رابطه ۳ استفاده می‌شود. همچنین باید توجه داشت همواره بدترین مقدار با توجه به نوع معیار (مثبت یا منفی بودن آن) عکس بهترین مقدار تعیین می‌شود.

$$f_j^* = \text{Max } f_{ij}, i=1,2,\dots,m \quad (2)$$

$$f_j^- = \text{Min } f_{ij}, j=1,2,\dots,n \quad (3)$$

جدول ۶. بهترین و بدترین مقدار توابع معیارها

شاخص بهترین و بدترین مقدار	مشارکت	هویت و سرزندگی	عدالت اجتماعی	رضایتمندی	ایمنی و امنیت	زیست محیطی	منظر شهری (هویت بصری)
f_j^*	۰/۰۳۴۸۵۵۱۶	۰/۰۶۹۳۲۱۶۷	۰/۱۳۷۴۴۲۸۴	۰/۰۵۴۵۵۷۱۰	۰/۱۱۸۶۸۵۴۸	۰/۱۰۶۱۵۷۸۴	۰/۰۵۹۰۴۴۲۴
f_j^-	۰/۰۲۸۳۲۳۰۸	۰/۰۴۵۳۳۷۸۵	۰/۰۹۵۱۳۴۹۵	۰/۰۴۰۹۱۷۸۲	۰/۰۸۲۶۱۲۷۰	۰/۰۶۹۵۷۲۸۰	۰/۰۴۳۴۴۰۵۸

منبع: نگارندگان

محاسبه فاصله گزینه‌ها با راه‌حل ایده‌آل مثبت و منفی

در این مرحله، فاصله هر گزینه از راه‌حل ایده‌آل مثبت و منفی، و سپس تجمیع آن‌ها براساس روابط ۴ و ۵ محاسبه می‌شود.

$$S_i = \sum_{j=1}^n \frac{w_j (f_j^* - f_{ij})}{(f_j^* - f_j^-)} \quad (4)$$

$$R_i = \text{Max } S_i \quad (5)$$

که در آن، S_j فاصله از گزینه i نسبت به راه‌حل ایده‌آل (ترکیب بهترین) و R_j فاصله گزینه i از راه‌حل ایده‌آل منفی (ترکیب بدترین) است. رتبه‌بندی برترین براساس S_j و رتبه‌بندی بدترین براساس مقادیر R_j انجام می‌گیرد.

جدول ۷. محاسبه مقادیر فاصله‌ها با راه‌حل ایده‌آل

محل	شاخص مشارکت	هویت و سرزندگی	عدالت اجتماعی	رضایتمندی	ایمنی و امنیت	زیست محیطی	منظر شهری (هویت بصری)	S_i	R_i
ولی عصر شمالی	۰	۰/۰۹۱۷۵	۰/۲۳۶	۰/۰۹۷	۰/۲۰۸	۰/۱۷۹	۰/۱۰۲	۰/۹۱۳۷۵	۰/۲۳۶
آشتیانی	۰/۰۰۶۴	۰	۰/۱۶۷۰۰۵۴۶	۰/۰۷۴۴۱۶۰۳	۰/۱۳۸۶۶۶۶۶	۰/۱۵۸۴۰۳۷۶	۰/۰۸۷۰۴	۰/۶۳۱۹۳۲	۰/۱۶۷۰۰۵۴
نیلوفر	۰/۰۴۰۸	۰/۰۴۳	۰/۰۵۶۷۴۳۱۶	۰	۰/۰۱۶۹۵۹۲۳	۰/۰۱۸۳۴۹۳۷	۰/۰۳۱۵۵۲	۰/۲۱۲۶۸۴	۰/۰۵۶۷۴۳۱
امامیه	۰/۰۶۴	۰/۱۱۴	۰	۰/۰۱۰۷۳۶۶۴	۰	۰	۰	۰/۱۸۸۷۳۷	۰/۱۱۴

منبع: نگارندگان

محاسبه مقدار Q_i محله‌ها و اولویت‌بندی آن‌ها

مقدار Q_i برای $i=1,2,3,\dots,m$ براساس رابطه ۶ محاسبه می‌شود.

$$Q_i = v \left[\frac{S_i - S^*}{S^- - S^*} \right] + (1-v) \left[\frac{R_i - R^*}{R^- - R^*} \right] \quad (۶)$$

که در آن، $S^* = \min_i S_i$ ، $S^- = \max_i S_i$ ، $R^* = \min_i R_i$ و $R^- = \max_i R_i$ و v وزن راهبرد (اکثریت موافق معیار) یا

حداکثر مطلوبیت گروهی است. همچنین در این ارتباط، رابطه $\left[\frac{S_i - S^*}{S^- - S^*} \right]$ بیانگر نسبت فاصله گزینه i ام از راه‌حل

ایده‌آل مثبت و رابطه $\left[\frac{R_i - R^*}{R^- - R^*} \right]$ بیانگر نسبت فاصله گزینه i ام از راه‌حل ایده‌آل منفی است.

هنگامی که مقدار v بزرگ‌تر از $0/5$ باشد، شاخص Q_i به اکثریت موافق منجر می‌شود و هنگامی که مقدار آن کمتر

از $0/5$ باشد، شاخص Q_i بیانگر نگرش منفی اکثریت است. به‌طور کلی، وقتی مقدار v برابر $0/5$ است، توافق گروهی

یکسان است و به‌طور معمول، مقدار $v=0/5$ در نظر گرفته می‌شود (آپروکوویچ، ۱۹۹۸).

جدول ۸. وضعیت محله‌های مورد مطالعه از نظر توسعه پایدار محله‌ای

رتبه	Q_i	محله
۴	۱	ولی عصر شمالی
۳	۰/۶۱۳	آشتیانی
۱	۰/۰۱۷	نیلوفر
۲	۰/۱۶۰	امامیه

منبع: نگارندگان

پس از محاسبه شاخص وایکور (Q_i) برای تمامی محله‌ها، محله‌های مورد مطالعه از نظر وضعیت شاخص‌های

توسعه پایدار محله‌ای براساس مقدار شاخص وایکور رتبه‌بندی می‌شوند. بدین‌گونه که بیشترین میزان شاخص وایکور،

نشانگر پایین‌ترین میزان توسعه پایدار محله‌ای، و کوچک‌ترین مقدار شاخص وایکور نشان‌دهنده بالاترین میزان توسعه

پایدار محله‌ای در محله‌های مورد مطالعه است. نتایج تحقیق نشان داد که محله نیلوفر در بهترین شرایط و محله

ولی عصر شمالی در بدترین شرایط از نظر میزان پایداری محله‌ای قرار دارند.

در این پژوهش، پس از اولویت‌بندی محله‌های مورد مطالعه براساس تکنیک وایکور، ابتدا با استفاده از آزمون تحلیل

واریانس یک‌طرفه، تفاوت در سطوح پایداری محله‌ها به‌لحاظ آماری بررسی شد. سپس با استفاده از آزمون همبستگی

پیرسون، بررسی ارتباط و تأثیر پایگاه اجتماعی و اقتصادی ساکنان محله‌های مورد مطالعه بر میزان توسعه پایدار محله‌ها

صورت گرفت. جدول ۹، نتایج آزمون واریانس یک‌طرفه بین دو متغیر محله‌های مورد مطالعه با توسعه پایدار محله‌ای و

جدول ۱۰ نتایج همبستگی پیرسون بین پایگاه اجتماعی-اقتصادی و پایداری محله‌ای را نشان می‌دهد.

جدول ۹. نتایج آزمون واریانس یک‌طرفه

منبع تغییرات	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مربعات	مقدار F	سطح معناداری
واریانس بین گروهی	۱۱۸۹۴/۰۵۹	۱۸	۶۵۷۷	۱۱۰/۱۳۳	۰/۰۰۰
واریانس درون گروهی	۱۷۰۲۰/۹۳۸	۲۵۸	۵۹		
واریانس کل	۱۳۵۴۱۱۴/۹۹۷	۳۰۳			

منبع: نگارندگان

نتایج بررسی‌های آماری بین دو متغیر محله‌های مورد مطالعه با توسعه پایدار محله‌ای، نشان‌دهنده واریانس توسعه پایدار محله‌ای در آن‌هاست. در این راستا، آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه معنادار شده است؛ به نحوی که مقدار آزمون F برابر با ۱۱۰/۱۳۳ و سطح معناداری $Sig=0/000$ قابل قبول است؛ بنابراین، می‌توان گفت بین محله‌های مورد مطالعه، در پایداری محله‌ای به لحاظ آماری با اطمینان ۹۵ درصد تفاوت وجود دارد.

جدول ۱۰. نتایج همبستگی پیرسون بین پایگاه اجتماعی- اقتصادی ساکنان و پایداری محله‌ای

پایداری محله‌ای	پایگاه اجتماعی- اقتصادی		
۱	۰/۷۴۹	همبستگی پیرسون	پایداری محله‌ای
	۰/۰۰۰	Sig. (2-tailed)	
۳۸۴	۳۸۴	تعداد	
۰/۷۴۹	۱	همبستگی پیرسون	پایگاه اجتماعی- اقتصادی
۰/۰۰۰		Sig. (2-tailed)	
۳۸۴	۳۸۴	تعداد	

منبع: نگارندگان

نتایج آزمون پیرسون نشان داد که بین دو متغیر پایگاه اجتماعی- اقتصادی و توسعه پایدار محله‌ای، در سطح محله‌های مورد مطالعه رابطه معنادار وجود دارد. در این رابطه، ضریب همبستگی برابر با ۰/۷۴۹ و سطح معناداری آن قابل قبول است ($Sig=0/000$). بدین معنا که با ارتقای سطح پایگاه اجتماعی- اقتصادی ساکنان محله‌های مورد مطالعه، میزان توسعه پایدار در سطح محله‌ها افزایش می‌یابد.

نتیجه‌گیری

امروزه گسترش و توسعه بی‌رویه شهرها و کلان‌شهرهایی مانند تهران در کشورمان، سبب بروز ناهنجاری‌های بصری، زیست‌محیطی، ترافیکی و نارسایی در عرصه خدمات شهری شده است؛ به طوری که در سال‌های اخیر، به‌منظور کاهش مشکلات و معضلات شهرها (به‌ویژه شهرهای بزرگ) توجه مسئولان و برنامه‌ریزان شهری، به‌طور جدی به مقوله توسعه پایدار جلب شده است. توسعه پایدار، توسعه‌ای است که دربرگیرنده تمامی سطوح فعالیت و مکانی باشد. از این‌رو، برای رسیدن به آن باید با توجه به ویژگی‌های جوامع (محدودیت‌ها و امکانات و...) زمینه این نوع توسعه را در کوچک‌ترین بخش اجتماعی و فضایی شهر (محله)- که از آن به‌عنوان عنصر شکل‌دهنده و پیونددهنده شهر و شهروندان یاد می‌شود- فراهم ساخت. توسعه پایدار در مقیاس محله به‌معنای «ارتقای کیفیت زندگی در شهر» شامل همه ویژگی‌ها و اجزای زیست‌محیطی، فرهنگی، سیاسی، اداری، اجتماعی و اقتصادی بدون نابودی منابع طبیعی و افزایش کمبودهای محلی برای نسل آینده است. این نوع توسعه، با برانگیختن حس مسئولیت و مشارکت و دخالت‌دادن مردم در مدیریت محله‌های شهری به‌مثابه کوچک‌ترین جزء در نظام تقسیمات درون‌شهری، ضمن آنکه زمینه‌ساز بهره‌گیری از حداقل سرمایه‌های اجتماعی، طبیعی، انسانی و اقتصادی می‌شود، زمینه توسعه پایدار را برای سطوح کلان از جمله شهر و کشور فراهم می‌سازد. براین‌اساس، در این پژوهش با تأکید بر محله‌های مورد مطالعه، وضعیت پایداری محله‌ای در محله‌های شهر تهران سنجش و ارزیابی شد. بدین‌منظور، ابتدا با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای، شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای تعیین شد. سپس با بهره‌گیری از روش میدانی و ابزار پرسشنامه، اطلاعات مورد نیاز از خانوارهای محله‌های نمونه جمع‌آوری و وارد محیط نرم‌افزاری SPSS شد. در مرحله بعد، با توجه به سطح سنجش داده‌ها، ماتریس اولیه تصمیم‌گیری با استفاده از آزمون تفاوت کروسکال والیس تهیه شد. سپس با استفاده از روش تصمیم‌گیری چندمعیاره

وایکور پایداری محله‌ای، محله‌های مورد مطالعه سنجش شدند و درنهایت، با بهره‌گیری از آزمون‌های آماری تحلیل واریانس یک‌طرفه و پیرسون، بررسی فرضیات تحقیق صورت گرفت. نتایج نشان داد که محله نیلوفر با مقدار شاخص وایکور ۰/۰۱۷ و محله ولی‌عصر شمالی با مقدار شاخص وایکور ۱، به‌ترتیب در بهترین و بدترین شرایط از نظر شاخص‌های پایداری محله‌ای، و محله‌های امامیه و آشتیانی نیز با مقدار پایداری ۰/۱۶۰ و ۰/۶۱۳ در رتبه‌های دوم و سوم از نظر پایداری محله‌ای قرار دارند. به‌طورکلی نتایج تحقیق، گویای سطوح متفاوتی از پایداری در محله‌های مورد مطالعه است که از این نظر با نتایج پژوهش بزی (۱۳۹۱) و توکلی‌نیا و استادی سیسی (۱۳۸۸) همخوانی دارد. البته باید توجه داشت که عامل تفاوت در سطح پایداری محله‌ها، در تحقیق توکلی‌نیا و استادی سیسی (۱۳۹۱) و کریمی و توکلی‌نیا (۱۳۸۸) عملکرد متفاوت شورایی‌ها، در تحقیق بزی (۱۳۹۱) وضعیت متفاوت محله‌ها از نظر شاخص‌های کمی و کیفی و در این پژوهش با توجه به نتایج آزمون کروسکال والیس در جدول ۳، برخورداری متفاوت محله‌ها از نظر شاخص‌های مورد مطالعه است که از این نظر نیز نتایج این تحقیق، به نتایج پژوهش بزی (۱۳۹۱) نزدیک‌تر است. همچنین نتایج این تحقیق، از نظر تأثیر پایگاه اجتماعی-اقتصادی در پایداری محله، با نتایج پژوهش توکلی‌نیا و استادی سیسی (۱۳۸۸) هم‌راستا است. در این پژوهش، علاوه بر مباحث کمی و کیفی، بی‌توجهی به برنامه‌ریزی از سطح محله به سطح شهر به‌هم‌ریختن هویت تاریخی محله‌های مورد مطالعه در فرایند توسعه کالبدی شهر، نبود برنامه‌ای جامع و راهبردی براساس شرایط کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی هر محله، ناهمسانی و تفاوت در تعریف محدوده محله‌ها و تنوع معیارها در این زمینه، کمبود اطلاعات دستگاه‌های اجرایی و دست‌اندرکار مدیریت شهری از نیازها، اولویت‌ها و ظرفیت‌های محله‌ای، نبود مشارکت فعال، معنادار و سازمان‌یافته شهروندان در اداره امور شهر، موانع فرهنگی مانند ضعف احساس همدلی، مشارکت، تعلق و همبستگی‌های اجتماعی به‌عنوان دلایل تفاوت در سطوح پایداری محله‌ها یاد می‌شود. با توجه به اهمیت توسعه پایدار محله‌ای در جهت دستیابی به توسعه پایدار در سطح شهر و جامعه و به‌منظور افزایش سطح موفقیت محله‌های مورد مطالعه در دستیابی به توسعه پایدار محله‌ای، پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه می‌شود:

- ❖ معطوف کردن ذهن مدیران، برنامه‌ریزان و مجریان امور شهر تهران به نقش و جایگاه محله در نظام تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی؛
- ❖ توجه جدی به مشارکت لایه‌های مختلف اجتماعی-اقتصادی ساکن در محله‌ها در اداره امور شهر و رفع کمبودهای محله؛
- ❖ تشکیل گروه‌ها و اجتماعات محله‌ای و نهادسازی ذی‌نفعان محلی با مشارکت شهروندان در سطح محله‌ها؛
- ❖ انتخاب مدیر یا مدیران محله از میان ساکنان و معتمدان محله؛
- ❖ گسترش فضاهای سبز و باز، و اعتدال در استقرار واحدهای مسکونی از نظر دید و منظر، هوا، صدا و نور؛
- ❖ حفظ سیمای مناسب محله‌ای همراه با حضور طبیعت در محله و به‌کارگیری مبلمان مناسب محله‌ای؛
- ❖ ایجاد ساختار فضایی و اجتماعی مناسب و اعتدال در استقرار گروه‌های اقتصادی و اجتماعی؛
- ❖ توجه به برنامه‌ریزی محیطی و حفظ ارزش‌های محیط‌زیست در محله و گسترش دامنه بهداشت محیط از نظر کاهش آلودگی‌های صدا، هوا و محیط؛
- ❖ افزایش امنیت اجتماعی در دل محله‌ها علاوه بر ایجاد کلانتری‌ها با استفاده از نگهبان محله و برانگیختن حس مسئولیت‌پذیری مردم و انجمن‌های محلی به‌خصوص برای زنان و کودکان؛
- ❖ تأمین روشنایی مناسب برای معابر و پیاده‌روهای سطح محله‌ها به‌ویژه در ساعات اولیه شب.

منابع

۱. اجزاء شکوهی، محمد و فرشته مرادی، ۱۳۹۱، مطالعه تطبیقی پایداری محلات سراب و سجاد مشهد با استفاده از روش‌های AHP و دلفی (با مشارکت شهرداری مشهد)، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، دوره دهم، شماره ۱۹، صص ۹۵-۱۱۸.
۲. اطهری، جمال، ۱۳۸۳، تحولات نظام مدیریت فضایی و شهری برای توسعه پایدار محله‌ای در فرائسه، چکیده مقالات همایش توسعه محله‌ای، شهرداری تهران، تهران.
۳. افتخاری، جواد، ۱۳۸۰، برنامه‌ریزی و ساماندهی کاربری اراضی محله قلهک، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران.
۴. الیوت، جنیفر، ۱۳۷۸، بررسی مفاهیم توسعه پایدار، ترجمه احمد بالان، دوماهنامه جهاد، سال نوزدهم، شماره‌های ۲۱۸ و ۲۱۹.
۵. آزاد ارمکی، تقی، ۱۳۷۹، محله‌گرایی و روند توسعه شهر تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران.
۶. بحرینی، سیدحسین و منوچهر طیبیان، ۱۳۷۷، مدل ارزیابی کیفیت محیط‌زیست شهری، فصلنامه محیط‌شناسی، دوره بیست‌وچهارم، شماره ۲۱، صص ۴۱-۵۶.
۷. بزی، خدارحم، ۱۳۹۱، محله مسکونی پایدار، مطالعه موردی: شهر زابل، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، دوره بیست‌وهفتم، شماره ۱۰۴، صص ۲۳۱-۲۵۴.
۸. توکلی‌نیا، جمیله و منصور استادی سیسی، ۱۳۸۸، تحلیل پایداری محله‌های کلان‌شهر تهران با تأکید بر عملکرد شوراباری‌ها؛ نمونه موردی محله‌های اوین، درکه و ولنجک، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، دوره چهل‌ودوم، شماره ۷۰، صص ۲۹-۴۳.
۹. جعفرنژاد هکته‌لویی، محمدباقر، اسلامی، حسین و عباس علوی‌راد، ۱۳۹۲، سنجش میزان رضایتمندی شهروندان تهرانی از خدمات و کارکنان شهرداری تهران، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، دوره دوم، شماره ۵، صص ۱۰۳-۱۱۷.
۱۰. چپمن، دیوید، ۱۳۸۴، آفرینش محلات و مکان‌ها در محیط انسان‌ساخت، ترجمه شهرزاد فریادی و منوچهر طیبیان، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۱۱. حاجی‌پور، خلیل، ۱۳۸۵، برنامه‌ریزی محله-مبنا، رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهری پایدار، نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، دوره هفتم، شماره ۲۶، صص ۳۷-۴۶.
۱۲. حبیب، فرح، ۱۳۸۶، رویکرد پایداری در متن شهرسازی، فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط‌زیست، دوره نهم، شماره ۱، صص ۱۱۱-۱۲۰.
۱۳. حقیقیان، منصور، ۱۳۹۳، احساس امنیت زنان و برخی عوامل مؤثر بر آن (مورد مطالعه: زنان شهر اصفهان)، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی شهری (مطالعات زنان)، دوره چهارم، شماره ۱۰، صص ۵۳-۷۱.
۱۴. رجبی، آریتا، ۱۳۷۷، روند شکل‌گیری و توسعه فضایی شهر تهران، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، دوره سی‌وچهارم، شماره ۳۳، صص ۷۲-۹۸.
۱۵. رضویان، محمدتقی و پرویز آقایی، ۱۳۹۳، بررسی و ارزیابی احساس امنیت اجتماعی در محله، نمونه موردی: مطالعه تطبیقی محلات جماران و فاطمی، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس، دوره ششم، شماره ۲۰، صص ۴۳-۵۷.
۱۶. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، ۱۳۸۳، سند کاربردی توسعه محله‌ای: رویکردها و زمینه‌های نظری توسعه محله‌ای، همایش علمی- کاربردی توسعه محله‌ای: چشم‌انداز توسعه پایدار شهر تهران، مرکز مطالعات اجتماعی شهرداری تهران، تهران.
۱۷. رهنما، محمدرحیم و محمدمحسن رضوی، ۱۳۹۱، بررسی تأثیر حس تعلق مکانی بر سرمایه اجتماعی و مشارکت در محلات شهر مشهد، نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، دوره هفدهم، شماره ۲، صص ۲۹-۳۶.
۱۸. زیاری، کرامت‌الله، ۱۳۸۸، برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری، چاپ دوم، دانشگاه تهران، تهران.
۱۹. سربابی، محمدحسین و سیدمصطفی حسینی، ۱۳۹۳، کاربرد تکنیک‌های نوین تصمیم‌گیری چندمعیاره در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، انتشارات دانشگاه یزد، یزد.
۲۰. عاشورلو، مهرباب، ۱۳۹۱، تحلیل شاخص‌های پایداری محله‌ای در منطقه سه شهر اصفهان، استاد راهنما، صفراوند رحمتی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد.
۲۱. عالی، حسین و شهرام تاجیک، ۱۳۸۷، مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی، چاپ اول، انتشارات جام جم، تهران.

۲۲. عزیزی، محمد مهدی، ۱۳۸۵، **محله مسکونی پایدار، مطالعه موردی: نارمک**، نشریه هنرهای زیبا معماری و شهرسازی، دوره هفتم، شماره ۲۷، صص ۳۵-۴۶.
۲۳. علوی تبار، علیرضا، ۱۳۸۰، **الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها**، جلد اول، مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری، وزارت کشور، انتشارات سازمان شهرداری‌ها، تهران.
۲۴. کریمی، سرگل و جمیله توکلی‌نیا، ۱۳۸۸، **جایگاه توسعه در مقیاس خرد و محله‌ای در توسعه پایدار شهری، مطالعه موردی: محله اوین**، فصلنامه نگرش نو در جغرافیای انسانی، دوره اول، شماره ۳، صص ۸۱-۹۲.
۲۵. کریمی، میترا و نعیمه رضایی، ۱۳۸۹، **مفهوم و نقش محله در گذشته و امروز**، نشریه نوسازی، دوره دوم، شماره ۱۱، صص ۱-۲۰.
۲۶. لطفی، صدیقه، منوچهری میان‌دوآب، ایوب و حسن آهار، ۱۳۹۲، **شهر و عدالت اجتماعی، تحلیلی بر نابرابری‌های محله‌ای (مورد: محلات مراغه)**، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، دوره بیست‌وهشتم، شماره ۲، صص ۶۹-۹۲.
۲۷. لینچ، کوین، ۱۳۸۴، **تئوری شکل شهر**، ترجمه سیدحسین بحرینی، چاپ سوم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۲۸. معصومی، سلمان، ۱۳۸۶، **یادداشت‌های شخصی از همایش محلات تهران، چالش‌ها و راهبردها**، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تهران.
۲۹. میراب‌زاده، پرستو، ۱۳۷۳، **توسعه پایدار**، فصلنامه محیط‌زیست، جلد ششم، شماره ۳، سازمان حفاظت محیط‌زیست، تهران.
۳۰. هودسنی، هانیه، ۱۳۸۴، **توسعه محله‌ای پایدار (مفاهیم نظری و خاستگاه تاریخی)**، سمینار کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
31. Adams, W. M., 1999, **Green Development**, Rutledge, London.
32. Ajzai Shokuhi, M. and Moradi, F., 2012, **Comparative Study of the Stability of Mashhad, Sajjad and Sarab Neighborhoods Using the AHP and Delphi (In Partnership With the Municipality of Mashhad)**, Journal of Geography and Regional Development, Vol. 10, No.19, PP. 95-118. (*In Persian*)
33. Alavi Tabar, A. R., 2001, **Model of Citizen Participation in Urban Governance**, Vol. 1, Center of Urban Planning Interior Ministry, Press Municipalities, Tehran: (*In Persian*)
34. Ally, H. and Tajik, Sh., 2008, **Restoration and Rehabilitation of Historic Buildings and Structures**, 1st Edition, Jamejam Publishing, Tehran. (*In Persian*)
35. Ashorlo, M., **Analysis of sustainability indicators neighborhood in Region 3, Isfahan**, Supervisor: safar gaed Rahmati, MA Thesis, Yazd University. (*In Persian*)
36. Athari, J., 2004, **Management System and Development Environment for the Sustainable Development of Urban Areas in France**, Review Conference of Neighborhood Development, Tehran Municipality, Tehran. (*In Persian*)
37. Azad Aramarki, T., 2000, **The Neighborhood Oriented and the Development of Tehran City**, Institute for Social Studies and Research, Tehran University, Tehran. (*In Persian*)
38. Azizi, M. M., 2006, **Sustainable Residential Neighborhood, Case Study: Narmak**, Journal of Fine Arts and Architecture and Urbanism, Vol. 7, No. 27, PP. 35-46. (*In Persian*)
39. Bahraini, S. H. and Tabibiyani, M., 1998, **Urban Environmental Quality Evaluation Model**, Journal of Environmental Studies, Vol. 24, No. 21, PP. 41-56. (*In Persian*)
40. Bezi, Kh. R., 2012, **Stable Residential Neighborhoods, Case Study: Zabol**, Journal of Geographical Research, Vol. 27, No. 104, PP. 231-254. (*In Persian*)
41. Chapman, D., 2005, **Creating Neighborhoods and Places the Man-Made Environment**, Translated by Shahrzad Faryadi and Manochehr Tabibiyani, Tehran University Press, Tehran. (*In Persian*)
42. Scott, C., 2013, **The Implications of Sustainable Development for Happy Neighborhoods**, PhD Dissertation, Cornell University, New York.
43. Scott, C., Jambeck, J. and Scott, N., 2014, **The Sustainable Neighborhoods for Happiness Index**

- (SNHI): A Metric for Assessing a Community's Sustainability and Potential Influence on Happiness, *Journal of Ecological Indicators*, Vol. 40, No. 96, PP. 147–152.
44. Eftekhari, J., 2001, **Land Use Planning and Organizing Neighborhood Gholhak**, MA Thesis, Faculty of Architecture and Urbanism, Iran Architecture and Urbanism Faculty, University of Science and Technology, Tehran. *(In Persian)*
  45. Elliott, J., 1999, **Review the Concepts of Sustainable Development**, Translated by: Balaan, A., *Journal of Jihad*, Vol. 19, No. 218–219. *(In Persian)*
  46. Fridman, J., 1993, **Toward a Non-Euclidian Mode of Planning**, *Journal of American Planning Association*, Vol. 59, No. 4, PP. 482–485.
  47. Habib, F., 2007, **Approach in the Context of Urban Sustainability**, *Journal of Environmental Science and Technology (JEST)*, Vol. 9, No. 1, PP. 111–120. *(In Persian)*
  48. Haghghian, M., 2014, **Women Feel Safe and Some Factors Affecting It (Case Study: Isfahan Women)**, *Urban Sociological Studies (Women's Studies)*, Vol. 4, No.10, PP. 53–71. *(In Persian)*
  49. Hajipoor, Kh., 2006, **Planned Community-Based, Efficient Approach in Creating Sustainable Urban Management**, *Journal of Fine Arts and Architecture and Urbanism*, Vol. 11, No. 26, PP. 37–46. *(In Persian)*
  50. Hudsoni, Hania, 2005, **Sustainable Development Neighborhood, Theoretical Concepts and Historical Origins**, Master of Urban Development Seminar, Faculty of Arts, University of Tarbiat Modares, Tehran. *(In Persian)*
  51. Itoh, S., 2006, **From Landscape Regulations to Landscape Laws: A Policy Reform Originated from Autonomy**, Mokitakusha, Tokyo. *(In Persian)*
  52. Jafarnejad Hkteh Loui, M. B., Islami, H., Alavi Rad, A., 2013, **Measure Satisfaction With Services And Staff in Tehran Municipality**, *Journal of Economics and Urban Management*, Vol. 2, No.5, pp.103-117. *(In Persian)*
  53. Karatas, Aslihan and Khaled El-Rayes, 2013, **Evaluating and Quantifying Sustainable Development in Urban Neighborhoods**. International Conference on Sustainable Design, Engineering and Construction (ICSDEC) 2012, PP. 214–222.
  54. Karimi, M. and Rezaei, N., 2010, **The Concept of the Neighborhood's Past and Present**, *Journal of Renovation*, Vol. 2, No. 11, PP. 1–20. *(In Persian)*
  55. Lang, D., et al., 2012, **Trans Disciplinary Research in Sustainability Science: Practice, Principles, and Challenges**, *Journal of Sustainability Science*, Vol. 7, No. 1, PP. 25–43.
  56. Lihong, M., Yanping, Z. and Zhiwei, Z., 2008, **Improved VIKOR Algorithm Based on AHP and Shannon Entropy in the Selection of Thermal Power Enterprise's Coal Suppliers**, International Conference on Information Management, Innovation Management and Industrial Engineering.
  57. Lotfi, S., Manouchehri Miandoab, A. and Ahar, H., 2013, **City and Social Justice, Analysis of the Inequalities Neighborhood (Case Neighborhoods Maragheh)**, *Journal of Geographical Research*, Vol. 28, No. 2, PP. 69–92. *(In Persian)*
  58. Luederitz, C., Lang, D. J. and Wehrden, H. V., 2013, **A Systematic Review of Guiding Principles for Sustainable Urban Neighborhood Development**, *Journal of Landscape and Urban Planning*, Vol. 118, October 2013, PP. 40-52.
  59. Lynch, Kevin, 2005, **Theory in City of Form**, Translated by: Bahraini, S. H., 3rd Edition, Tehran University Press, Tehran. *(In Persian)*
  60. Masomi, S., 2006, **Personal Notes from Conference Quarters Tehran, Challenges and Strategies**, Faculty of Social Sciences Tehran University, Tehran. *(In Persian)*
  61. Mirabzadeh, P., 1994, **Sustainability**, *Journal of Environmental*, Vol. 6, No. 3, Environmental Protection Agency, Tehran. *(In Persian)*

62. Opricovic, S., 1998, **Multi-criteria Optimization of Civil Engineering Systems**, Faculty of Civil Engineering, Belgrade.
63. Opricovic, S. and Tzeng, G. H., 2004, **Decision Aiding Compromise Solution by MCDM Methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS**, European Journal of Operational Research, Vol. 156, No. 2, PP. 445–455.
64. Rahnama, M. R. and Razavi, M. M., 2012, **The Effect of Social Capital and Contribute to a Sense of Place in Neighborhoods in Mashhad**, Journal of Fine Arts and Architecture and Urbanism, Vol. 17, No. 2, PP. 29–36. *(In Persian)*
65. Rajabi, A., 1958, **The Formation and Development Space in Tehran**, Human Geography Research Quarterly, Vol. 34, No.33, pp. 72-98. *(In Persian)*
66. Razavian, M. T. and Agai, P., 2014, **Evaluation of the Sense of Security in the Neighborhood, Case Study: A Comparative Study Destroyer and the Fatimid Neighborhoods**, Journal of Geography and Urban Planning Zagros landscape, Vol. 6, No. 20, PP. 43–57. *(In Persian)*
67. Roknoddin Eftekhari, A. R., 2004, **Applicable Document Neighborhood of Development: Theoretical Approaches and Areas of Development Neighborhood**, Conference Science–Applied Neighborhood Development, Prospects for Sustainable Development in Tehran, Tehran. *(In Persian)*
68. Karimi, S. and Tavakoli Nia, J., 2009, **Small Scale and Community Development Position in Sustainable Urban Development, Case Study: Evin Neighborhood**, Journal New Approaches in Human Geography, Vol. 1, No. 3, PP. 81–92. *(In Persian)*
69. Sarai, M. Hossein and Hosseini, S. M., 2014, **Application of New Techniques in Urban Planning and Regional Multi-criteria Decision-making**, Yazd University Press, Yazd. *(In Persian)*
70. Tavakoli Nia, J. and Ostadi sisi, M., 2009, **Stability Analysis Neighborhoods of Tehran Metropolis with an Emphasis on Case Examples: Evin, Darakeh and Velenjak Neighborhoods**, Journal of Human Geography, Vol. 42, No. 70, PP. 29–43. *(In Persian)*
71. Turcu, S., 2012, **Local Experiences of Urban Sustainability: Researching Housing Market Renewal interventions in three English Neighborhoods**, Progress in Planning, Vol. 78, No. 3, PP. 101–150.
72. Ziyari, K. A., 2009, **Urban Land Use Planning**, 2nd Edition, Tehran University, Tehran. *(In Persian)*